

Prameny a proudy [Mýtus]

Ladislav Hejdánek

◆ rozhovor, česky, vznik: 90. léta ◆ poznámka: rozhlasový pořad

◆ interview, Czech, origin: 90. léta

Prameny a proudy [Mýtus] [1990]

[strojový, neredigovaný přepis – model Gemini 3 flash – únor 2026]

--- (001-130-854_DF36783_cleaned.flac) ---

Jiný hlas: Znělkou z *Missy solemn* Miloše Boka, která nás bude doprovázet při všech dílech našeho cyklu, slyšíme dnes už podruhé. V prvním díle nám Petr Kolář a Tomáš Halík představili člověka jako bytost nevyléčitelně náboženskou. Název dnešního druhého dílu je *Mýtus nebo víra*. Jak uslyšíme, *mýtus* doprovází člověka náboženského i nenáboženského odnepaměti a je jedním z pramenů, které se vlily i do širokého proudu křesťanství. Jde-li o pramen stále vydatný, nebo vyschlý, životodárný, nebo toxický, to je otázka, kterou jsem položil filosofu Ladislavu Hejdánkovi. Nejprve ale otázka, co to *mýtus* vůbec je. Hejdánek: Slovo *mýtus* je řecké a znamená povídání, slovo, řeč, ale hlavně povídání. Jenomže my tomu rozumíme dneska už jinak. Pro nás *mýtus* je jakési období, kdy lidé žili v mýtu. Já tedy dělám, co mohu, abych šířil a rozpracovával pojetí Mirči Eliada, původně rumunského vědce, který se zabýval náboženstvím, ale s velkými filosofickými ambicemi také, leccos už teď vyšlo. On říká, že základní strukturou mýtické orientace archaických lidí je jakási vazba na *pravzory*. Lépe než vzory, protože my dnes také mluvíme o vzorech, ale tehdy šlo o to, že tady někde na začátku, jako říkáme ještě v pohádkách „byl jednou jeden“, tak kdesi na začátku byl nějaký bůh nebo heros, eventuálně, jak říká Eliade, zbožněný, dodatečně zbožněný prapředek, který udělal nějaký znamenitý čin. Třeba praotec Čech? Mohli bychom pak říct, ale to je velmi pozdní. Čili původně šlo třeba, když si vezmeme spíš řecké obrazy, tak třeba Diana se vydala na lov. A teď ta Diana vykročila pravou nohou. Když my chceme něco ulovit a vykročíme levou nohou, nesmíme se divit, že nic neulovíme. Diana měla sedm šípů v tolci. Tedy my si musíme vzít sedm šípů. Když si vezmeme jenom šest nebo naopak osm, nesmíme se divit, že nic neulovíme. Prostě tam každý čin byl jakási magie, magické napodobování nějakého prabozského činu. Čili vlastně, co to znamená? Život archaického člověka byl plně orientován na minulost, respektive praminulost. My už také dneska minulosti rozumíme něco jiného. Praminulost, to jest, když se něco v minulosti stalo a neskončilo to v nicotě, tak se to stalo vzorem, *pravzorem*. A to znamená, že od té doby ten *pravzor* tu byl a bylo možno jej oživovat, aktualizovat, zpřítomňovat, ale ne vyrábět něco nového. Čili toto je orientace archaických lidí, jak to interpretuje Eliade.

Jiný hlas: Z toho, co říkáte, jednoznačně plyne, že pro vás *mýtus* není nějaká literární forma, ale že je to způsob vnímání skutečnosti, přístup ke skutečnosti vůbec.

Hejdánek: No, já bych především řekl, že *mýtus* je něco víc než jen náš přístup. *Mýtus* je vlastně svět, v němž lidé žili. To je svět mýtu. Oni měli ten *mýtus* jako jakési prisma, kukátko, kterým se dívali na svět. My máme zas dneska jiné kukátko. My už dneska ve světě mýtu nežijeme. Ale kdysi dávno archaičtí lidé žili ve světě mýtu. Čili svět mýtu, to je ten skutečný svět viděný prismatem toho přístupu. A tento přístup mýtický je nám dnes cizí. My už se nemůžeme vrátit k tomu mýtu. Tady jsou jenom jakési zbytky, které si pěstujeme. Já to obvykle studentům říkám tak, že *mýtus* kdysi byl to velké moře, oceán, v němž lidé žili. No a dneska z toho oceánu jsou už jenom kaluže. Dnešní evropský člověk už nemůže v těch kalužích žít. Ovšem za jistých nešťastných okolností v nich může umřít. To jest, když tam upadne a zalkne se třeba v té kaluži. To je možné, ale žít se tam nedá. My musíme žít jinde a tím mýtem se jenom přislazujeme ten život v tom jiném světě.

Jiný hlas: Řekl jste, že existovalo jakési období, kdy lidé žili v mýtu. Dá se to nějak na časové ose určit aspoň přibližně?

Hejdánek: Já si myslím, že to můžeme určit. Samozřejmě vždycky to bude záležet na tom našem pojetí. A tady si používám právě toho také již zmíněného Mirči Eliada, který, když mluví o mýtu, tak omezuje to těmi situacemi, kde *mýtus* byl překonáván. To je nejlepší způsob, jak říct, co je *mýtus*, že se koukneme, jakým způsobem lidé překračovali *mýtus*, jak ho opouštěli. A my víme, že jsou dvě takové situace, v nichž lidé opouštěli *mýtus*, překračovali ho někam jinam. Nejstarší promýšlení toho bylo konfrontace mýtu s logem. A to dělali staří Řekové. Řekové prostě slovo *logos*, které znamenalo vlastně totéž co *mýtus* původně nebo téměř totéž, nadali jakýmsi novými významy, tak že to mohli postavit pak proti sobě.

Logos je něco, co je neslučitelné s mýtem. A že to takhle postavili, za to mohou filosofové. Znamenalo to spolehnouti na ten ohromný řecký vynález pojmů.

Jiný hlas: *Mýtus*, jak nám ho profesor Hejdánek přiblížil, je jakýmsi životním prostředím archaického člověka. Ovšem křesťanství je náboženství prastaré, svými kořeny sahající právě až do dob archaických. Tedy i ono mělo co dělat s mýtem. V Bibli nacházíme celou řadu mýtických vyprávění. Možná i sága o praotcích Abrahamovi, Izákovi a Jákobovi předkládá jakýsi *pravzor*, který má být zpřítomněn těmi, kdo mají uši k slyšení. Než ale dám opět slovo Ladislavu Hejdánkovi, přečtu malý kousek textu z *První knihy Mojžíšovy*.

I řekl Hospodin Abramovi: „Odejdi ze své země, ze svého rodiště a z domu svého otce do země, kterou ti ukážu. Učiním tě velkým národem, požehnám tě, velké učiním tvé jméno. Staň se požehnáním. Požehnám těm, kdo žehnají tobě, prokleji ty, kdo ti zlořečí. V tobě dojdou požehnání veškeré čeledi země.“ A Abram se vydal na cestu, jak mu Hospodin přikázal. Šel s ním také Lot. Abramovi bylo sedmdesát pět let, když odešel z Cháranu. Vzal svou ženu Sárar a Lota, syna svého bratra, se vším jméním, jehož nabyli, i duše, které získali v Cháranu. Vydali se na cestu do země Kenaanu a do země Kenaanu také přišli.

Jiný hlas: Abram prošel zemí až k místu Šekem, až k božišti Móre, tehdy v té zemi byli Kenaáci.

Hejdánek: No já jsem ohlásil, že mýtus byl překonáván jednak v Řecku, a o tom jsme mluvili, ale že ještě je druhý způsob, jak byl mýtus překonáván. A to skutečně víme ze Starého zákona, bylo to v té tradici hebrejské, starozidovské. Tam vlastně jde také o ohromný světoborný vynález, podobně jako byl ten vynález pojmů v Řecku. Jenomže ten se týkal něčeho jiného.

Zatímco pro celý mýtus je charakteristická orientace na minulost, orientace na to, co tu je, co už známe, a co jenom napodobujeme, a napodobujeme až do identifikace, do ztotožnění, tak Izraelci vynalezli něco úplně jiného. Když chceme napodobit Abrama, tehdy ještě před přejmenováním na Abrahama, když se ještě jmenoval Abram a byl vyzván Hospodinem, aby šel pryč, aby opustil svůj dům, opustil město, opustil krajinu celou, tak on se vydal do neznáma. My víme, že šel kamsi a my víme kam, ale když chceme napodobit to vyjít do neznáma, tak my nemůžeme jít tam, kam šel Abram. My musíme jít do svého neznáma. My musíme převzít odpovědnost.

Zatímco napodobení pravzoru znamenalo vzdát se své odpovědnosti, vzdát se své identity a ztotožnit se s nějakým cizím pravzorem, tak najednou Izraelci vynalezli, co to je převzít vlastní odpovědnost a jít svou cestou, byť do neznáma. A této cestě do neznáma, do které každý musí do svého neznáma, této cestě je dáno zaslíbení. To je to správné, vycházet do neznáma, neopakovat pořád totéž. Podobně se to pak vykládá u proroků, že třeba u *Deutero-Izajáše* zdůraznění, že Hospodin dělá nové věci, a proto my musíme také zpívat Hospodinu novou píseň. A ještě poslední kniha v *Bibli* tam mluví o nové zemi, ale nejenom o nové zemi, o novém nebi. Prostě i nebe nestojí za to, aby bylo věčně, nýbrž bude nové nebe. Původní myšlenka je, že Bůh stvořil všechny věci tak, aby šly kupředu, aby se v nich dělo něco, co tam původně stvořeno nebylo. Čili také to žádoucí není ten návrat do toho ztraceného ráje, nebude obnoven ztracený ráj, ale bude nová země, nové nebe a dokonce nový Jeruzalém, i civilizace v tom bude. Ano, ano, ano, to je přesně ono. A také myšlenka pokroku, dokonce nekonečného pokroku, je původně křesťanská, ačkoli teď by leckdo se mohl ušklíbat, že to vynalezli marxisté. Ostatně Marx byl rabínský vnuk a Engels byl pietistický křesťan původně, který ještě ve svých mladých letech psal básně na Svatého Ducha. Ta původní myšlenka nekonečného pokroku se najde v době Augustinové u Řehoře z Nyssy.

Jiný hlas: Vraťme se zpět k Abrahamovi. Na několika místech v *Bibli* je nazván otcem věřících nebo otcem víry. Je ta jeho ochota vykročit do neznáma, je to ten archetyp víry?

Hejdánek: Já si myslím, že sama víra původně znamená tuto otevřenost, aktivní otevřenost směrem do budoucnosti, a protože aktivní, to znamená celý životní trend jít směrem k budoucnosti, očekávat z té budoucnosti něco a zároveň napomáhat, aby to, co přichází z budoucnosti, aby se realizovalo, aby se uskutečnilo. To je nová orientace, nový způsob vidění světa, ale zejména způsob žití, a to je víra. Víra není teprve nějaká reflexe, nějaké věření na něco a tak dál. To prostě musíme rozlišovat. Věřit na něco, to je

právě pseudovíra, když věřím a ono mě to zklame. Já musím věřit, že to dobře dopadne a udělat všechno, aby to dobře dopadlo, a nevím, já nemám žádnou záruku, to záleží na mně. Když já selžu, tak to dobře nedopadne.

Čili musím se snažit, musím dělat všechno, ale nejde to do prázdna. Celá otázka je, že zatímco archaičtí lidé byli obráceni do minulosti tváří a za jejich zády byla jakási propastná, co to bylo, budoucnost. Přicházely věci a oni se děsili té budoucnosti, protože se tam může stát cokoli. Tak ze stejných důvodů ti Izraelci vlastně se obraceli do budoucnosti s nadějí, protože se může stát cokoli. Oni očekávali velké věci, a ne zničení. To je ten rozdíl. Totiž nenechat se otřást tím, že musíme převzít odpovědnost a jít kupředu. Po mém soudu toto je příspěvek křesťanství, protože křesťanství navazuje na tenhle ten ohromující izraelský vynález.

Jiný hlas: Amen z *Missy solemnis* Miloše Boka vyznělo spíš jako otázka než jako přitakání. S otázkou se obracím na dnešního druhého hosta, teologa a religionistu Odila Štampacha. Když se křesťanství dostalo k našim slovanským předkům, přijali je opravdu radostně jako otevření nové nádherné budoucnosti? Nebyla křesťanská mise pro ně spíše brutálním zásahem do jejich přirozeného světa, jehož součástí bylo i jejich náboženství? Mohla jim křesťanská víra skutečně něco dát?

No já především nevím, čím žili naši slovanští předkové a žádný solidní badatel to neví. Občas v minulých desetiletích, možná spíš v první polovině našeho století, někteří odvážlivci o slovanském náboženství leccos psali, ale byli trochu nekritičtí k pramenům, ze kterých čerpali. Když se čerpá například z Dalimila, to znamená z doby, která je možná pět set let od doby, kdy ještě doznívalo to slovanské pohanství na našem území, tak to prostě takhle nejde dělat. To si ten Dalimil prostě vymýšlel, možná něco samozřejmě přijal, ale není ani trochu ověřeno, jak to bylo.

Já si myslím, že křesťanství nepochybně přineslo něco odlišného a to je to jeho specifické poselství, to, čemu říkáme evangelium a co je jádrem křesťanství, a to je to poselství o životě a poselství o svobodě. Je to zpráva o tom, že sice Boha nemáme v hrsti, že jím nemůžeme manipulovat, nemůžeme Bohem disponovat podle našich představ, ale přesto tento tajuplný a vzdálený Bůh je nějakým způsobem blízký a jeho blízkost zjevuje nebo realizuje Ježíš, protože on je Bůh s námi, *Emanuel*, jak je to řečeno v evangeliu. Samo jeho jméno Ježíš ukazuje, že Jahve osvobozuje, že Jahve je s námi osvobodivým způsobem. To si myslím, že je ta zpráva, která je zvláště čerstvá, nová a která do toho světa filosofických a náboženských idejí vstupuje takovým svým docela zajímavě překvapivým způsobem. Vraťme se zpět k tomu poněkud zvláštnímu názvu toho našeho pořadu Víra, nebo mýtus?

Jiný hlas: myslíte si, že se tyto dvě skutečnosti vylučují, nebo potřebují se vzájemně, nebo jak to je?

Hejdánek: Pokud budu pod slovem *mýtus* rozumět to, co se jím rozumělo původně a co to slovo *mýtus* samo znamená, totiž vyprávění, vyprávění příběhů, tak vlastně se víra také opírá o *mýtus*. Opírá se o vyprávění příběhů. My jsme přesvědčeni, že ty biblické příběhy souvisí s historií, souvisí s něčím, co se skutečně stalo, ale nepochybně je to vyprávěno zvláštním způsobem.

To se tam nevypráví tak, že by to bylo napsáno asi tak, jako když se dnes píše dejme tomu policejní protokol. Tehdy a tehdy, v tolik a tolik, tam a tam, tolik metrů od toho a tolik metrů od tamtoho se odehrálo to a to. Čili je asi zbytečné nějakými archeologickými výzkumy vypátrat, odkud ten Abraham opravdu vyšel a tam po té cestě hledat nějaké střepy třeba z nádob, které tam cestou rozbil.

Tak jako je nemožné u něčeho, co se odehrálo podstatně později, totiž u Ježíšova života, rekonstruovat z té zvěsti, kterou máme zapsanou v evangeliích a v ostatních knihách Nového zákona, takzvaného Ježíše dějin, z toho Krista víry nějak vypreparovat Ježíše dějin, tak tím méně je možné o nějakých, podle někoho šestnáct nebo dokonce osmnáct století ještě zpět cosi rekonstruovat.

Já si myslím, že to ani není důležité. Je tady prostě ten příběh a můžeme důvěřovat tomu, že dokonce i u toho Abrahama, i když to nemáme žádným způsobem potvrzené odjinud, že se to opírá také o skutečné události. Ale důležité prostě je, že nám ten příběh něco sděluje a že nám sděluje ne jistě nějaké obecné pravdy jako takové, ale že nám to sděluje něco o nás. A já mám takové zvláštní pojetí, že ty biblické příběhy jsou příběhy s otevřeným koncem a ten příběh musíme vždycky dovyprávět my příběhem svého

vlastního života.

Jiný hlas: Tak to byla písnička skupiny Berani, která příběh praotce Abrahama dovyprávěla jaksi po svém. No a svůj pohled na křesťanskou misi mezi našimi předky má i Odilo Štampach.

Jiný hlas: Pokud náboženství bylo neseno tím způsobem, že naši předkové ho přijali spíše nevolky, tak se nesmíme divit tomu, že ho přijali jenom povrchně a že ty svoje původní bohy a polobohy a rusalky a víly jenom nazvali novými jmény a oděli do jiného roucha a že vlastně žili možná další staletí asi tak ve stejné mentalitě, ve stejném smýšlení jako do té doby.

Oslavujeme svatého Vojtěcha, tak mě napadá dodat něco alternativního, i když tím nechci význam jeho života pro naše dějiny popírat. Pokud bychom nesli křesťanství tím způsobem, že někde přijdeme a začneme někomu kácet jeho posvátné háje, tak se nesmíme zase divit, že to může dopadnout všelijak, třeba i tak, jak to dopadlo s ním.

Dnes už víme přinejmenším to, že takto křesťanství nepůsobilo po celé své dějiny. Když vstoupilo z té nejpůvodnější oblasti, z toho okruhu kolem Ježíše do řecké kultury, už tím, že spisy Nového zákona jsou napsány řecky a to s sebou nese i to myšlení, tak se s ním stalo to, čemu se dnes říká *inkulturace*.

Integrovalo se do té kultury, ve které působilo.

Když potom později třeba ke Slovanům nebo i k Indiánům a do různých afrických a asijských zemí a tak podobně bylo křesťanství přinášeno už bez tohoto přizpůsobení, opravdu jako import, opravdu jako nejenom zvěst o Kristu, ale celý kulturní a sociální komplex, který tam byl prostě předáván a vlastně vnucován, tak to naráželo a ta misie byla neúspěšná anebo byla úspěšná a došlo k všelijakým *synkretickým* kultům, jako je to například v Latinské Americe, nebo k tomu převlečení těch starých bohů do podoby těch křesťanských postav, postav té, nazvěme to tak, křesťanské mytologie.

Myslím, že ty nové kultury mají právo interpretovat to evangelium svým způsobem. Když se dnes nese evangelium například do Indie, tak se interpretuje na indický způsob a v indické kultuře se hledají otázky, na které evangelium odpovídá, a naopak zase evangelium přináší otázky a klade je té tradici, do které vstupuje. Je prostě v rozhovoru s ní. Na tohle se možná trochu zapomnělo při evangelizaci těch našich zeměpisných šírek a délek a možná proto tady křesťanství snad po celou tu dobu, co tady existuje, má nějaké potíže a problémy. Já teda upřímně řečeno mám někdy dokonce pocit, že se tady nikdy úplně stoprocentně neuvěřilo.

Jiný hlas: Křesťanství nezačínalo od čistého stolu ani v našich zeměpisných souřadnicích, ani v Římské říši. V den, který máme v našem kalendáři označen jako Hod Boží vánoční, slavili v Římě svátek nepřemožitelného Slunce. Křesťanská víra tedy používala toho, čím lidé žili, a když žili *mýtem*, používala i *mýtu* a vyplnila jej novým obsahem. Jaký je ten nový obsah podle Odila Štampacha?

Jiný hlas: Velmi to připomíná začátek *Janova evangelia*, ve kterém je řečeno, že ten, který přichází, je světlo, které svítí v temnotách, a temnoty jej podle jednoho překladu nepohltily. A je to ještě malé světýlko, tak jako je to o tom slunovratu, kdy se jenom nepatrně rozšiřuje ta světlá část dne proti té tmavé, ale přece jenom stále narůstá. A i tohleto malé světýlko, které se rozsvítilo v Betlémě, roste a roste. Není to pochopitelně nějaký organický růst, takže by to bylo stále víc. Je to vždycky zápas o každého jednotlivého člověka, ale to světlo se prosazuje jak v nitrech lidí, tak ve vztazích, tak ve strukturách a nakonec věříme, že bude všechno ve všem.

Jiný hlas: Zmíněný *mýtus* vítězného Slunce byl v Římě vždycky spojován s kultem císaře. Dá se to tak říci, že tímto přeznačením, jakoby tím nepřemožitelným Sluncem byla ta záře, co vychází z těch betlémských jeslíček, vlastně křesťanství tady dalo najevo něco velice důležitého, na co ovšem

Jiný hlas: ve svém historickém dalším vývoji velice často zapomínalo, že ta pravá moc, ta pravá síla, která je nadějí člověka, nevychází z těch nahoře, zkrátka z těch politických potentátů, velmožů, vladyků, císařů, generálních tajemníků a tak dále.

No, Ježíš je tím císařem, jak říkají Řekové *basileus*, anebo králem, jak to říkáme my, on jím opravdu je, ale je jím tím svým zvláštním způsobem, tak jak to říká v *Janově evangeliu* při rozhovoru s Pilátem: ano, jsem opravdu králem, protože jsem přišel na svět, abych vydal svědectví pravdě. Takhle volně přetlumočím to,

co Ježíš říká. On je králem, ale takovým, který si nepovolává *legie*, aby se zmocnily vlády, a je králem, který si dá nasadit korunu, jenže trnovou. Je králem, který nastoluje Boží království, a to je nenápadné a prosazuje se spíš jako moc bezmocných než jako nějaká vláda nad světem.